

Til Jerne Sogns Historie.

Ved cand. jur. Arne Sundbo i København.

(Fortsat fra 3. Bind.)

Vort Sogn i de ældste Tider.

DER har boet Folk i Jerne Sogn fra de ældste Tider i vort Lands Bebyggelseshistorie. Flere af de mange Gravhøje i Sognet var fra Stenalderen, saaledes bl. a. den Høj der laa, hvor Esbjerg Vandtaarn nu staar. Da man i September 1869 udgravede Pladsen til den første Havnebane, stødte man paa 8—10 gamle Ildsteder, der laa ca. en Alen nede i Jorden og var 4—5000 Aar gamle („fra 1000 Aar før Syndfloden“). Iøvrigt viste Jordlagene, at der havde fundet to Jordforskydninger Sted.

Bebyggelsen har imidlertid kun været sparsom i tidligere Tider, hvad der noksom fremgaar af Gravhøjenes Mængde. Menneskene har haft Jord nok at dyrke uden at sprede Højene ud. Ogsaa Byernes Størrelse og deres Navne fortæller om en ringe Bebyggelse.

Jerne er den eneste By, der synes at være grundlagt inden Valdemarstiden (Aar 1000 til 1200). Navnet (paa Jernet* = paa Strandbredden) viser, at den er ældgammel, og den er ogsaa den største i Sognet. Med sine 4 Gaarde (10 Fæstere), 2 Bol og 13 Huse har den allerede 1683, da Matriklen skabtes, en Bymark

* af oldnord. jadarr, Strandbred.

paa 307 Tdr. Land*. Sognets største By var dengang *Nourup*, der efter Navnet klart nok stammer fra Valdemarstiden (Navnet er et Personnavn sammensat med —torp, en Gaard); dens Bymark var 284 Tdr. Land. *Vældbæk* var Nr. 3 i Størrelse; den havde 242 Tdr. Land Tilliggende, og efter Navnet (Væld = Kilde) kan den godt høre til den oprindelige Bebyggelse, men det er vel ikke rimeligt at antage; *Vældbæk* var 1683 en Helgaard og to Halvgaarde samt en mindre Gaard, der tilhørte Hospitalet i Ribe, foruden et Hus. *Nourup* var 3 Gaarde, delt mellem 11 Mænd, og to Huse.

Den næste i Rækken er *Boldesager*, der i Størrelse kommer helt ned paa 172 Tdr. Land Bymark, som var delt mellem tre smaa Gaarde, et Bol og tre Huse. Navnet Balders-ager viser, at her i Hedenskabets Tid laa en hellig Mark, indviet til Balder. Marken er derfor blevet bebygget *efter* Kristendommens Indførelse (ca. 1000). Thi det vilde i Hedenskabets have været Helligbrøde at opføre menneskelige Boliger paa den hellige Mark.

Strandby og *Gammelby* har vel oprindelig kun været en enkelt Gaard. *Strandby* bestod 1683 af to smaa Gaarde, et Bol og 4 Bolshuse, og Bymarken var 162 Tdr. Land; men de to Gaarde var saa nøjagtig lige store som kunde de være en enkelt, der var delt ligeover. *Gammelby* var ved Matriklens Optagelse kun et Bol og en Gaard — den kaldes *Nørsgaard* — som var delt i en Halvgaard og to Fjerde-

*. Selve Jerne var 1537 en enkelt Gaard (foruden Præstegaarden?) der 1562 er delt i tre. I Matriklen 1690 tales om Nørsgaard, Midtgaard og Søndergaards Agre. Ogsaa de tre Gaarde i *Vældbæk*, der tilhørte Kongen, var 1537 en enkelt. Indførelsen af Fæste har altsaa straks udstykket Gaardene til flere Brugere.

delsgaarde. Bymarken var kun 79 Tdr. Land. Det synes saaledes, at Endelsen —by her i Vestjylland kan betyde det samme som —bo, en enkelt Gaard. I det øvrige Land hører Byer, hvis Navne har denne Endelse, ellers til de ældste og største. Ordet Gammelby er da ogsaa dannet af Personnavnet *Gamle*. Personnavne forekommer ellers ikke i Forbindelse med Endelsen —by.

Maade (Made = Eng), der 1537 er en enkelt Gaard, er 1583 tre Gaarde og et Bol. Men Byens Mark er kun 116 Tdr. Land og Gaardene har for at faa Jord nok, maattet søge til andre Bymarker i Sognet, saaledes at deres Tilliggende er 143 Tdr. Land.. Det er et Forhold, der var meget almindeligt her i Sognet. Kun Boldesager og Kvaglund Jorder dyrkedes alene af Byens Mænd*.

Kvaglund og *Vognsbøl* var endnu 1683 kun en enkelt Gaard. I *Vognsbøl*, der havde en Bymark paa 119 Tdr. Land, var der desuden et Bolshus og 4 Gadehuse. *Kvaglund* havde et Areal paa 138 Tdr. Land, foruden Gaarden 4 Smaabol og 5 Huse. Det var vel Landarbejderne paa Visselbjerg, der fyldte op der. *Kvaglund* betyder *Kvidrelund* (af *kvaka* = *kvidre*); *Vognsbøl* er *Manden Vogns Bol*.

Mindre end disse to Bebyggelser var de fem Enestegaarde, der laa i Sognet, *Esbjerggaard*, *Spangsbjerg*, *Rørkjærgaard*, *Uglvig* og *Lykkegaard*. Af dem var

* Til Sammenligning er det interessant at se, hvor meget Jord der dyrkedes under de enkelte Byer. Det var 1683: Jerne 261 Tdr., Nourup 271, Vældbæk 267, Boldesager 183, Strandby 182, Rørkjær 104, Gammelby 127, Maade 143, Kvaglund 138, Vognsbøl 76, Spangsbjerg 124, Esbjerg 96, Lykkegaard 27 Tdr. og Uglvig 93 Tdr. Land.

Spangsbjerg (Højen ved Spangen) og Esbjerg de største, 124 og 113 Tdr. Land. Uglviggaard — Navnet kommer vist af ugild = grum, daarlig og —vig, en almindelig Endelse, der betegner Jordsmonnet (en Eng?) — var paa 101 Tdr. Land, og Lykkegaards Mark kun paa 40.

Tourup var allerede 1562 øde og blev $2\frac{1}{2}$ 1637 delt mellem Nourup, Vældbæk og Uglvig.

Rørkjærgaard, der 1562 beboedes af en Fæster, var allerede 1566 delt i to. Dens Mark var 104 Tdr. Land stor.*

Et Kongebrev vedrørende Rørkjær kunde maaske gengives her. Det lyder saaledes (Reg.):

Vi Frederik etc. gør alle vitterligt, at vi af vor synderlige Gunst og Naade haver undt, bevilget og tilladt og nu med dette vort aabne Brev under, bevilger og tillader, at den Brevviser *Jep Ebbesen* maa nu straks besidde Halvparten af en vor og Kronens Gaard, kaldet Rørkier, og den foruden Indfæstning have nyde, bruge og beholde, dog at han deraf skal gjøre og give sligt Land, gilde og anden Tyng og Besværinger som dermed være bør af at gange; skal han og bygge og forbedre Gaarden og være vor Lensmand paa Riberhus som nu er eller herefter kommendes vorder, hørig og lydlig, udi hvis Haand hannem paa vore Vegne tilstede vorder. *Cum inhibitione soluta***.

Actum Koldinghus, den 9. April 1580.

Hvem *Jep Ebbesen* var og hvilke Fortjenester, han havde, ved jeg ikke. Den 9. August 1599 fæstede Hans Lauridsen „en Halvgaard i Rørkier, som Jep Ibsen fradøde“, og gav 23 Rgd. i Indfæstning.

* Byernes Størrelse i Matriklen 1820 var: Jerne 708 Tdr. Ld., Maade 628, Nourup 566, Vældbæk 512, Kvaglund 408, Strandby 395, Gammelby 357, Bollesager 293, Tourup 244, Spangsbjerg 241, Esbjerg 240, Uglvig 227, Rørkjær 220 og Vognsbøl 193.

I hele Sognet var der 1820 opdyrket 5233 Tdr. Land mod 2180 i 1683. I de mellemliggende halvandet Hundrede Aar er det dyrkede Areal altsaa steget til det dobbelte.

** c: med sædvanligt Forbehold.

Forsvundne Skove.

Som det øvrige Land har ogsaa Jerne Sogn i ældre Tid været dækket af Skov,* og Skovene forsvandt først i Midten af det 17. Aarhundrede. Landgilden af Gaardene, der som paavist blev fastsat i Begyndelsen af 1540'erne, omfatter for hele Sognet ikke mindre end 28 Læs Ved og 18 Tdr. Kul, vel sagtens Trækul, og 25 Svin, som rimeligvis har været Skovsvin; og foruden denne aarlige Afgift, der betaltes helt til omkring Aar 1700, har Bønderne naturligvis selv brugt mindst lige saa meget. Man ser saaledes, at Skovene dengang ikke har været ubetydelige her i Sognet. Da Matriklen 1683 blev udarbejdet, var der imidlertid intet tilbage; Gaardene i Jerne Sogn havde da ikke saa meget Skov, at de kunde skære Gærdestaver deri.

Det er de store Krige 1627—29, 44—45 og 58—60, der har ødelagt de sidste Rester, efter at Beboerne selv ved Rovhugst havde udtyndet Skovene. Men saa sent som 1631 finder vi en Optegnelse i Lensregnskabet som denne: „Hans Hansen i Uglvig fæstede de Skovparter af en Helgaard, som hans Fader iboede“. Herefter synes hver Gaard at have haft sin Part i Skovene. Som Landgilden viser, har det dog kun været de østlige Gaarde i Sognet, som har kunnet levere Træ i Afgift. Men af det foran omtalte Jordskred paa Esbjerg ses det, at der ogsaa dér i en ret

* Skadst Herreds Vaaben er et grønt Lindetræ paa Guldbund. Det er meget gammelt, ikke yngre end 1400'erne. Købstaden Esbjerg har ved Bekendtgørelse af $\frac{1}{2}$ 1902 faaet autoriseret et Vaaben med en (hvid) Sølvhind i blaat Felt og to Sølv- (hvide) Ankre stillet skraat op mod Træets Rod.

Delefogderne i Gørding og Malt Herreder havde i Begyndelsen af det 17de Aarh. ogsaa Titlen Skovfogder.

sen Periode — paa Egeskovenes Tid — har været store Træer. Dette Jordskred er vel foregaaet under en af de store Oversvømmelser, som i Tidernes Løb har hjemsøgt Sydvestjylland. I Folkemunde lever der endnu Sagn om de store Ødelæggelser, som Vandfloderne har anrettet. Man vil endogsaa vide²²⁾, at der engang har ligget en Gaard udenfor Esbjerg, hvor der nu er Hav. Det fortælles i Jerne²³⁾, at der „i gamle Dage“ ikke var mere Vand mellem Fastlandet og Fanø, end at en Fjæl kunde lægges over som Bro, og det er bekendt, at Sagnene kender Tider, hvor Fanø og Rømø var landfast forbundne og kun skiltes af den store Skov *Skogum*, hvorigennem Kongeaaen løb ud i Havet, mellem Fanø og Mandø, medens Nipsaaens Udløb laa mellem Mandø og Rømø i Kanten af Apenholdt Skov. Men alle disse Sagn er Overdrivelse²⁴⁾. Der har vel engang været landfast Forbindelse mellem Fastlandet og Fanø; da Fiskerihavnen blev gravet 1899, fandt man²⁵⁾ en Mose, der ligger ind under hele Fanø Bugt. Men Mosen er af Fyr og stammer fra den sidste Istid, da Kysten fik sin nuværende Form. Det var længe, før der kom Folk i Landet.

Gamle Skøder.

Jerne Sogn nævnes første Gang den 18. Novbr. 1306²⁶⁾, da Kirken blev henlagt til Varde Syssel, mod at Domprovsten holdt en Kapellan i Sognet. Erkebisp *Esger* stadfæstede denne Ordning ^{22/3} 1312, og 1455 blev Provsten over Varde Syssel Medlem af Domkapitlet (Dekan) og rangerede efter Ærkedegnen. Den 13. Sept. 1514 henlagdes ogsaa Guldager Kirke til Dekanetet. Det synes saaledes, at de to Kirker, der hører til de ældste, er bygget af Domkapitlet i Ribe.

Kirken ejede kun lidt Gods i Jerne Sogn. Den 26. Febr. 1350 gav den rige Biskop *Peder Thuresen (Hartbo)*, hvis Fader boede i Ribe, en stor Del Gods til Kannikerne, deriblandt ogsaa „alt vort Gods i Jernæ“. Hvor meget det var, siges ikke. Den 31. Oktbr. 1347 havde han pantsat det til Kannikerne for 230 Mark, som Bispen brugte til en Rejse til det hellige Land. Godset var købt af Henrik Litles Enke Gertrud.

Den 3. April 1388 gav den mægtige Adelsmand *Hennike Limbek*, der en Tid havde Varde Syssel i Pant, Kapitlet Brev paa en stor Del Gaarde til en Sjølemesse og et Alter, som allerede hans Farbroder *Hans Limbek* paa Trøjborg († $\frac{6}{11}$ 1350) havde givet Kannikerne. Det var 5 Gaarde i *Snethum*, 2 i *Nykirki*, 1 i *Nersbyerigh*, 5 i *Tyerburgh*, item i Jeerne Sogen en Gaard, hvorpaa en Mand ved Navn Laurentius boede, en øde Jord i *Brunnum*, 1 Gaard i *Øøsæ*, 4 i *Gørdingh*, Torpsgaard i *Bramming* og 1 i *Jernvedlund*. Kongen dømte imidlertid paa Rettertinget den 26. Juli 1406, at Limbek ikke havde haft Ejendomsret til dette Gods. Det skulde tilfalde Kongen som forbrudt Ejendom. Hennike Limbek var $\frac{4}{8}$ 1404 falden i Kampen med Ditmarskerne.

Endelig pantsatte Væbneren *Jakob Esbernsen* den 18. Oktbr. 1385 en Del Gods til Ærkedegnen *Tuvo* i Ribe for 80 Mark, som Væbneren havde laant. Af dette Gods var ogsaa „en Gaard i *Jæærn*, hvorpaa Laurentius Nicolai bor“. Denne samme Væbner havde $\frac{26}{100}$ 1384 pantsat omtrent det samme Gods, bl. a. „en Gaard i Jærn, hvorpaa Laurentius Lygylsen bor“, til Hr. *Tuvo* for et Laan paa 36 Mark.

Maaske Kapitlet alligevel har beholdt baade Limbeks Gods og dette, der kun var pantsat, siden disse

Adkomstbreve et blevet liggende i Domkirkens Arkiv. Men i Kapitlets ældste Jordebog fra ca. 1450 i „Oldemor“ nævnes kun en Ejendom i Jerne Sogn: „Mathias i Jern, giver en Solidus (Ørtug) Korn“. Dette Bol havde Kapitlet vist faaet den $29/9$ 1433 af Fru *Else Rosenkrantz* til Nørholm, der da gav alt sit Gods i Jern, Synder-Nybil*, Nesbiergh og Guldager Sogne til et Alter i Ribe Domkirke, som hendes Mand *Jon Jakobsen* (Lange) — † $18/5$ 1404 — havde stiftet. Fru Else havde købt Godset af *Hartvig Tun* og *Tomas Karlsen*; en gammel Registrant (fra 1553) over Ribe Kapitels Breve nævner dette Skøde, der ogsaa omfattede et „et Boel i Jærnæ Sogn“. Brødrene Klaus, Gerlev og Henrik Tun havde den $12/6$ 1382 pantsat en Del Gods til *Gotskalk Porsfeld*, deriblandt: „Jern: Gunner Kyndiis“.

Som meddelt** havde Kapitlet ingen af disse Ejendomme i Jordebogen af 1618, der kun nævner et Bol i Rørkjær og en Gaard i Nourup. Bolet havde Puggaard haft 1523. Hvorfra Gaarden i Nourup stammede, vides ikke.***

Esbjerg som Kaptajnsgaard.

Efter Kalmarkrigen 1611—13 oprettede *Christian den Fjerde* den $17/12$ 1614 en Hær af danske Bønder. Der skulde udskrives 4000 Mand fra lige saa mange Gaarde, Halvdelen deraf i Jylland²⁷). I Fredstid skulde

* c: nuvær. V. Nebel modsat Nørre Nebel i V. Horne Herred.

** se Fra Ribe Amt III, 672.

*** Den $1/8$ 1440 stiftede Kantor *Jep Iversen (Lange)* i Ribe, Søn af Iver Thomsen til Krogsgaard, et Kapel og gav bl. a. dertil „item een bygdh gaardh i Jærnæ soghen, hedher *Stydkjær*, skyldher hwert Aar V ørtæ korn, thettæ gozt køptæ iegh till ath haldæ then mæssæ for Jess Jonsens siæl.“ Navnet er nu ukendt, og der er ingen Gaarde, som Landgilden passer til. Jep Iversen var vist født paa Krogsgaard.

de øves i Vaabenbrug i Korporalskaber paa 50 Mand. Kun Kaptajnen og Løjtnanten skulde være krigsøvede Folk; de andre Befalingsmænd blev udtaget blandt Bønderne, og kun Selvejerne og Kronens Fæstere skulde stille Soldater. Til Gengæld blev deres Gaarde fri for alle Afgifter: Skatter, Husbondhold, Indfæstning, Ægt og Arbejde. Soldaterne skulde øves 3 Dage ad Gangen, men kun 3 Gange om Aaret. Bønderne skulde selv være Soldater, men for 18 Mark aarlig kunde de leje en Stedfortræder, som naturligvis oftest fik Betalingen i Varer. Soldaterne var de første Aar udkommanderede hele Sommeren; først øvedes de i København, og 1616, 17 og 19 anvendtes de i Sommermaanederne til at bygge de store Diger ved Bredsted i Sønderjylland.

Den $26/6$ 1615 udnævntes Kaptajnerne og Løjtnanterne for de 8 Kompagnier i Jylland. Lensmanden paa Ørum *Mogens Kaas* blev det jyske Regiments Oberst. Officerernes Bestallinger gjaldt fra 1. Maj 1615, Finansaarets Begyndelse. Kaptajnerne skulde have 100 Rgd. om Aaret „og en god Gaard af vor og Kronens kvit og frit, hvorpaa de skal bo og residere og den samme ogsaa selv bygge og ved Magt holde og forbedre“. De, der ingen Gaard fik, skulde have 30 Rgd. om Aaret som Boliggodtgørelse.

Den 17. December 1615 kom der Befaling til at udskrive Folkene, og Udskrivningslisterne er dateret December 1615. Riberhus, Lundenæs og Bøvling Len — hele Vestjylland — sloges sammen til et Kompagni paa 212 Mand, 55 fra Lundenæs, 55 fra Bøvling og 102 fra Ribe Len. Lensmanden paa Silkeborg *Kristen Holck* og Høvedsmanden paa Riberhus *Albret Skeel* foretog Udskrivningen af Kompagniet. I Riberhus Len

mødte 56 Mand fra Gørding Herred, *alle Selvejere*; Malt Herred stillede 1 Selvejer og Vester Herred 7 og 32 Fæstere. Fra Skadst Herred udskreves 6, tre fra Fogedgaarden i Tjæreborg og tre fra en Gaard i Rodigbæk; begge Gaarde var Selvejere.²⁸⁾

Gaardene til Kaptajnerne og Løjtnanterne skulde Lensmændene udse — efter Befaling af ²⁹/₆ 1615 — og Løjtnanten, *Frands Laursen*, kom til at bo paa Store Bjerrumgaard i Skodborg Herred, som endnu i 1660 var Løjtnantsgaard.

Lensmanden paa Riberhus valgte *Esbjerggaard* til Bolig for Kaptajnen, men Fæsteren *Søren Jensen*, der havde faaet Gaarden 1604, ejede selv Bygningerne, noget, der ellers ikke var usædvanligt. Men i dette Tilfælde synes det imidlertid at have været en Streg i Regningen. Thi Lensmanden maatte have et Kongebrev for åt komme ud over Vanskeligheden. Det staar i Tegnelseerne og lyder saaledes:

Vor Gunst tilforn! Vid, at eftersom vi naadigst forfarer, at Du udi Riberhus Len skal have ladet udse efter vores forrige naadige Befaling en Bondegaard udi Skatz Herred udi Jern Sogn, kaldes *Eysberggaardt*, som Søfren Jensen ibor, til den Kaptajn, som er tilforordnet at skulle kommandere over de Bønderknægte, som udi forne Len er udskrevet, og at Husene paa forne Gaard skal høre forne Bonde selv til, som for dennem en billig Betaling skal være begærendes, og paa det, at det ikke skal komme os og Kronen til altfor stor Omkostning, og vi dog naadigst vil lade kontentere forne Bonde sine Huse, da beder vi Dig og naadigst vil, at Du henholder menige vore og Kronens Bønder udi forne Riberhus Len, at de samtligen til forne Huses Betaling kontribuerer 300 Rigsdaler, og dette vort Missive offentlig for dennem lader forkynde, saa de dennem derefter kan vide at rette, og at Du siden med forne Bondegaard efter vores forrige Befaling forholder dermed.

Actum Haffnie den 13. Decembris 1615.

Saaledes kunde Gaarden først blive færdig til Modtagelse af Kaptajnen til Finansaarets Begyndelse 1616 ($\frac{1}{6}$). Den første Kaptajn, der udnævntes for det vestjyske Kompagni, en Skaaning *Jon Gønge*, der under Kalmarkrigen havde ført et Frikompagni, kom saaledes ikke til at bo paa Esbjerg. Han afløstes nemlig allerede den 29. Marts 1616 af *Hans Andersen* og blev Løjtnant i Malmøhus Kompagni.

Fæsteren paa Esbjerg, *Søren Jensen*, fik imidlertid sine 300 Rgd., der paa en saa usædvanlig Maade var blevet bragt til Veje, og flyttede bort. Det er maaske ham, der i Skødet paa Spangsberg 1625 nævnes som Fæster paa Halvdelen af denne Gaard. Det var vist hans Søn, *Peder Sørensen*, der omkring 1660 fik Esbjerg, i hvert Fald ejede Peder Sørensen et Bol (Aftægtshus) ved Spangsberg Mølle. Det solgtes ved Skøde af $\frac{15}{12}$ 1710 til Pastor *Castensen*, Jejne.

Søren Jensen havde maaske bygget Husene paa Esbjergsgaard, siden han ejede dem. Det var paa den Tid, man gik fra Træbygninger til Stenhuse, og Esbjergsgaardens Bygninger har været gode, eftersom de vurderedes til 300 Rgd. Da den lille Herregaard *Sønderris* genopbyggedes efter Branden i Svenskerkrigen 1657—60, vurderedes dens Huse kun til 227 Sletdalere.

Ny Milits.

Det viste sig straks, at de Bønder, der skulde holde Soldater, var kommet ud for noget slemt. Det Vanry, som Militsen siden havde blandt Almuen, begyndte Soldaterne straks at grundlægge. Allerede et Aar efter Hærordningens Ikrafttræden skriver Kongen til Obert *Mogens Kaas* (Tegn. $\frac{18}{10}$ 1616):

Vid, at vi naadigst er kommen udi Erfaring, hvorledes de udskrevne Bønder her udi Landet allevegne noget ubilligen skal molesteres og plages af deres Soldater, som ganger for dennem udi Vores og Rigets Krigstjeneste, saa at forne Soldater understaar sig tit og ofte at fordre og tage mere af Bønderne, som dennem holder, end vores udgangne Forordning udviser, en Part tre Gange saa meget, en Part to Gange, hvorudover storligen er at befrygte, at det udi Længden skal komme fornævnte udskrevne Bønder til allerstørste Skade og Afbræk, dersom der ikke udi Tide blev vedgjort o. s. v.

En Kongebefaling af 20. Maj 1618 paabyder, at de udskrevne Bønder skal have „nødtørftig Ildebrand“ (Brændsel) og Tømmer til Vogne og Bygninger af Staten. Det skulde være et lille Plaster. Til Gengæld forordnedes det $\frac{7}{1}$ 1620, at ingen maatte gaa ud af Tjenesten, før han havde staaet i Militzen i 4 Aar. Men en Rømningsliste fra $\frac{30}{6}$ 1620 viser, at hver syvende eller ottende Soldat løb sin Vej.

Den ny Hær var altfor kostbar for de udskrevne Bønder, og allerede ved en Forordning af 12. April 1621 omdannedes Grundlaget for Militzen ganske. Alle Bønder, undtagen de paa Adelens Arvegods, deltes i Lægder paa 9 Gaarde hver. Inddelingen blev foretaget af Lensmændene *Albret Skeel* (Ribe), *Ulrik Sandberg* (Lundenæs) og *Otte Brahe* (Koldinghus), og den 16. Maj 1621 blev Riberhus Len udskrevet.²⁸⁾

Jerne Sogn deltes i to Lægd, det sjette og syvende. Hvert Lægd skulde underholde en ugift Karl, som tjente hos en af Bønderne og skulde være Soldat i mindst 3 Aar. Underofficererne fik hver en Gaard og i hvert Kompagni ansattes 10 øvede Soldater (Adelburser), som ogsaa fik en Gaard. Derfor udlagdes i Riberhus Len yderligere 4 Gaarde til Adelburserne, 1 i Jernvedlund, 1 i Bøel i Gørding Herred og Foged-

gaarden i Tjæreborg samt Dybvadgaard i Vester Herred. Vesterhavssøerne skulde underholde 3 Adelburser. Fanø betalte 14 Rgd. dertil og Mandø 1 Rgd.

De to Lægd i Jerne Sogn blev sammensat saaledes: *6te Lægd*: 1 Gaard i Gammelby, 1 i Vældbæk, der hver betalte 16 Sk., 1 i Maade og 1 i Nourup (14 Sk.), Rørkjærgaard (12 Sk.), 2 Gd. i Jerne (3 og 7 Sk.); et Bol i Vognsbøl, et i Strandby, et i Lykke regnedes sammen med et Bol i Fogelsig (Faaborg Sogn) for en Gaard og betalte 7 Sk. *7de Lægd*: Uglviggaard (15 Sk.), 3 Gaarde i Nourup (16, 9 og 13 Sk.), 1 i Maade (14 Sk.), 1 i Vældbæk (13 Sk.), Lykkegaard (11 Sk.), 1 i Bollesager (7 Sk.), et Bol i Bollesager, et i Gammelby og to i Faaborg betalte tilsammen 8 Sk. Der var 18 Lægd i Skadst Herred. I Riberhus og Møgeltønder Len udskreves ialt 98 Soldater.

Hans Andersen, der blev den første Kaptajn paa Esbjerg, — hans Udnævnelse er dateret ¹⁷/₁₂ 1617 (Reg.), men regnes fra ²⁹/₃ 1616 — var født i Ribe 1577 og havde deltaget i Kalmarkrigen. ¹⁶/₁ 1613 blev han Hopmand (Anfører for Borgervæbningen) i sin Fødeby. Han synes en Tid at have boet paa Esbjerg, i det mindste staar hans Navn paa Fæsternavnets Plads i Jordebøgerne fra disse Aar.*

Hans Andersen var Søn af Raadmand i Ribe *An-*

* Hans Andersen er begravet paa St. Kathrine Kirkegaard i Ribe. Hans Gravskrift lyder (Terpager: Inscript. Rip.): Her huiler udi Herren Erlig Act- og Velfornehem Mand *Hans Andersen*, Borger udi Ribe og Bestalter Captein ofver Landfolck til Fods udi Ribberhus, Lundenis og Bøffling Lehen som S. hensof den 18. Juli 1625, ætat 48 Oc *Thomes Jens. Gambst*, Borger og Handelsmand i Ribe, som døde 1. November 1644. Med deris kiere Hustrue Erlig og Gudfryctig Qvinde *Bodil Madsdatter Warde*, som S. i Herren hensof den A. udi hendes Alders Aar.

ders Lydiksen Guldsmed og Broder til Raadmand Lydik Andersen.

Krigen og senere.

Da den næste Krig kom 1625, var Kaptajnen paa Esbjerg imidlertid død. Han blev den 31. Juli 1625 dræbt af sin Broder *Jens* i en Beværtningshave udenfor Ribe Nørreport, som tilhørte en fjerde Broder Raadmand Søren Andersen. Sagen vakte stor Opsigt og sluttedes først ^{24/2} 1627 med, at Drabsmanden erklæredes fredløs.²⁹⁾

Hans Andersen var 1622 bleven gift med *Buold Madsdatter*, som efter hans Død giftede sig med *Thomas Jensen Gamst*.

Den 27. August 1626 fik Lensmændene Ordre til at holde Kompagnierne rede. Men Militzen kom ikke i Krig. Den 27. Januar 1626 var 1200 Mand blevet taget ud og samlet under Navn af „det danske Regiment“, som var sendt til Tyskland. Den 4. Juni 1627 fik Kaptajn *Vogn Vognsen* Tilladelse til yderligere at udtage de bedste Folk. De faldt alle ved Lutter am Barenberg, hvor „det danske Regiment“ blev fuldstændig oprevet. Da Tyskerne derefter væltede op i Jylland, blev de nye Militssoldater, der var blevet stillet i Stedet for dem, der var udtaget til „det danske Regiment“, slet ikke samlet. Fjenden kom til Ribe den 28. Sept. 1627, men han mødte ikke anden Modstand end den, Bønderne paa egen Haand stillede i Marken. Herremanden paa Oxvang *Frederik Munk*, en Svigersøn af Lensmanden paa Riberhus *Albert Friis*, var den ledende her i Sydvestjylland. Han samlede Bønderne i en stor Lejr paa Aastrup Hede. Men denne Ætling af en gammel mægtig Slægt blev forarmet under Krigen, og hans Gaard Oxvang blev brændt og ikke mere genopbygget.³⁰⁾

Efter Krigen tænkte ingen mere paa Militzen. Kap-tajns-gaarden Esbjerg betalte atter Landgilde til Riberhus. I Lensregnskabet 1629—30 er Gaarden bortfæstet til en Kvinde *Anna Hanskone*, som 1630 fæstede et nyt Stykke Eng, rimeligvis fordi en Stormflod nylig havde ødelagt den, der hørte til Gaarden.*

Da Esbjerggaard nu atter laa til Riberhus, fik den Del i de store Afkortninger i Landgilden, som paa denne Tid indrømmedes Kronens Fæstere. I Lensregnskabet for 1630—31 findes ikke mindre end to Registre over Afkortninger. Det ene er opsat i Holstebro $\frac{4}{10}$ 1629 af *Albret Skeel* og *Gunde Lange* paa Koldinghus og giver Afslag „paa Grund af Krigen og Ildebrand“. Esbjerggaard er ikke med deri. Krigen har aabenbart kun anrettet større Skade i de 3 Gaarde i Jerne, en i Nourup, en i Bollesager og Lykkegaard, der er nævnt i Registret, og af dem fik Lykkegaard den største Afkortning — en Fjerdedel af sin Landgilde. Værre medtagne var Fanø og Sønderho, om hvem det siges: „Disse er deres Fiske Effner, Baade og Fiskeredskaber frataget og fordærvet, saa de ingen synderlig Fiskeri har gjort“. Det slipper derfor med at betale en Fjerdedel af deres Aarsafgifter.**

* I Regnskabet 1631—32 opføres: „Hans Christensen fæstede den Gaard Esberg, gav Penge 100 Rgd.“ Det var en stor Sum. Da Lykkegaard bortfæstedes 1617, kostede den saaledes kun 35 Rgd. i Indfæstning. H. C. var maaske den Bolsmand paa Strandby Mark, der flyttede samtidig. 1634 er Anna Hanskone atter Fæster. Hun var maaske gift med Hans Christensen, som da er død.

** I Lensregnskabet 1631—32 findes følgende Regning:

„Anno 1631 den 25. Oktober blev en Kvinde *Apelun Matzdatter* rettet ved Skadst Herreds Thing for Kætteri, hun havde bedrevet, og gav jeg Rettermanden derfor 5 Rgd. og for Kvinden at begrave sammested ved Thinget $\frac{1}{2}$ Rgd. *Lauritz Pedersen.*

Ogsaa Skadst Herred har altsaa haft en Heks.

mppr.“

Værre end Krigen havde *Stormfloden* den 6. Juni 1630 været imod Esbjerggaard, som det andet Register i Lensregnskabet viser. Alle Gaardene i Jerne Sogn fik Halvdelen af Rugafgiften efterladt, Gammelby, der ligger helt ude ved Vandet, fik hele Rugskylden eftergivet, medens Esbjerg blev fri for baade Rug- og Gæsteriafgifterne.

Kongens Tilladelse til denne Afkortning i Landgilden er den første i sin Art. Den lyder i Tegnelse (stilet til Albret Skeel):

C. 4 etc. Vider, at eftersom vi efter eders underdanigste Andragende naadigst erfarer. at en Del vore og Kronens Bønder Tjenere ved Søsiden paa Vesterkanten der udi Riberhus og Møgeltønder Lene at have lidt stor Skade sidst forleden Sommer paa deres Korn og Hø, da haver vi naadigst bevilget, at samme Bønder som saaledes skal have bekommet, maa paa deres Landgilde udi dette Aar forskaanes efter den Jordebog I med egen Haand haver optegnet, som os elskelig Frantz Rantzau til Rantzausholm, vor Mand, Raad, Statholder i vor Købstad København, Befalingsmand paa vort Land Møen, er tilstillet, hvilket I eder til Regnskab føre.

Dat. Frederichsborg den 22. December 1630.

Velb. Anders Mogensen.

Aar 1632 oprettedes Militsen igen. Lensmændene fik en skønne Dag et Kongebrev som følger:

Christian den Fjerde med Guds Naade Danmarks og Norges, Venders og Gothers Konge. Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, at efterat vi os naadigst er til Sinde at oprette det jyske Regiment Landfolk igen, da beder vi eder og naadigst vil, at I Bønderknægte igen i samme Regiment at bringe paa Fode efter forrige Ordonantze der udi eders Lens underliggende Hørevidde udskriver, i lige Maade at de Gaarde, som tilforn til Officerer, Adelsburser og Trommeslager er forordnet, dennem igen lader indrømme som til samme Bestillinger er antagne, tagendes herudi ingen Forsømmelse, at dette jo

strax foretages og stilles udi Værk. Dermed sker vor Vilje. Befalendes eder Gud.

Skrevet paa vort Slot Københaffn den 11. Maj 1632.

Under vort Segl

Christian.

Gaardene blev stillet til Raadighed og fritoges for Landgilde. Gaardene i Jernvedlund og Bøel blev atter Adelbursgaarde, medens Gaarden i Tjæreborg blev ombyttet med en i Darum, vel sagtens fordi Herredsfogden nu endelig gjorde Fordring paa at blive fri for Adelbursholdet. Dybvadgaard erstattedes af Store Businggaard (?) i Nørre Horne Herred. Løjtnantsgaarden og Kaptajnsgaarden var stadig de samme.

De nye Officerer blev dog først udnævnt i Aarets Løb. Det var Obersten *Jesper Friis* til Ørbæklunde paa Fyn, der skulde ansætte Kaptajnerne, og de skulde atter antage Løjtnanter. Obersten udnævntes den 28. Juni 1632 (Bestalling af $14/4$ 1633 i Reg.).

Kaptajnen i det vestjydske Kompagni blev velbyrdig Mand *Anders Mogensen*.* Han var af gammel

* Anders Mogensens Bestalling, der i hans egen Afskrift findes som Bilag til Lundenæs Lensregnskab 1651—52, lyder saaledes:

Eftersom jeg underskrevne Herres og Konnings Bestilning over det jyske Regiment Fodfolk bekommet haver og hans Majestæts naadige Missive til Lensmændene her udi Jylland skal være ankommen, Officererne udi Lenene aarlig efter min derpaa udgivne Bestallings Lydelse at skulle betales, da bekender jeg hermed og gør vitterligt, at den Brevviser *Anders Mogensen* for en Kaptajn over et Kompani Bønderknægte, som for Soldater er udskrevne udi Riberhus Len, er antaget og bestillet. Da er hannem og hans Løjtnant for samme deres Tjeneste og efter den Hr. Rigets Marsk skriftlige Ordre undt og bevilget aarligen og al den Stund ingen Fejde er den Traktement og Besoldning, som de haft haver udi midlertid Hr. Mogens Kaas her udi Landet Øverste været haver at maa annamme og oppeberge hos Lensmændene som hans Maj.

dansk Adel af Slægten *Vognsønnerne* med tre Negerhoveder i Vaabenet. Han boede paa Esbjerg — i hvert Fald den meste Tid af de 17 Aar, hvori han var Kaptajn over det vestjydske Kompagni Bønderknægte.

Anders Mogensen var født paa Herregaarden Stensbæk i Vendsyssel. Faderen var *Mogens Andersen*, der døde 1613. Moderen, *Karen Hvas*, var af en stor og kendt Slægt. Hun døde omtr. 1629. Slægten Vognsen var paa dette Tidspunkt fattig, og 1711 døde den sidste Mand *Jens Vognsen*.

Anders Mogensen var allerede noget til Aars, da han rykkede ind paa Esbjerg. Allerede 1611 træffer vi ham som Ægtemand. Han boede da paa *Møgelgaard* i Vandfuld Herred, som hans Hustru, *Kirsten Krabbe*, havde arvet efter sin første Mand *Laurits Kruse* († 1608). Det var kun en lille Ejendom, som Fru Kirstens Datter af første Ægteskab, *Dorthe Kruse*, fik overladt, endnu mens Moderen levede. Fru Kirsten døde ud paa Efteraaret 1646. Den 2. December fragik Dorthe og hendes Mand *Jørgen Navl* Arv og Gæld efter hende. Anders Mogensen fik da *Møgelgaard*. Hans to Døtre *Inger* og *Karen* arvede den ved hans Død 1662. Inger blev 4 Aar efter gift med den norske Admiral *Jesper Friis*, og Karen havde derefter *Møgelgaard* alene, til hun solgte den 1672.

naadigste Brev om Officerernes Besoldning haver bekommet; og skal samme deres Pension og Besoldning begyndes og angaa 1632, Regimentet igen er oprettet, og siden aarligen forfølges al den Stund og saa længe de bliver udi samme Tjeneste.

Datum Wiborig den 28. Januari Anno 1634.

Kong. Maj. til Danmark og Norge
etc. bestalter Øverst udi Jylland.

Jesper Friiss
egen Haandt.

Anders Mogensen deltog i Kalmarkrigen 1611—13 som Rytter. Han blev indkaldt ^{26/8} 1611 og red i den aalborghusiske Fane under Lensmanden *Ulrik Sandberg*. Før og efter Krigen bestyrede han sine Søstres Gods og boede paa den lille Gaard Heiselt i Vendsyssel, som hans Fader havde ejet. 1617 stillede han sammen med sine to Svogre Oluf og Jacob Krabbe en Rytter til Adelens Rytteri. Der stilledes en Mand af hver 214 Tdr. Hartkorn, saa meget rige var de ikke. Først 1655 skiftede Anders Mogensen med sine Søstre. Han gik af som Kaptajn den 1. Oktober 1649.

Mens Anders Mogensen boede paa Esbjerggaard, blev hans Enge halvt ødelagt, sagtens under den store Stormflod Natten mellem den 11. og 12. Oktober 1634, den største Historien kender i den nyere Tid. Fæstegodset under Riberhus fik Afkortning i Landgilden, men Kaptajnen maatte bære hele Tabet selv. Anders Mogensen har beklaget sig og bedt om en anden Gaard, idet han med Tingsvidne har godtgjort Skaden. Den var nok ikke saa stor, som han vilde give det Udseende af. Paa de halvt ødelagte Enge til Esbjerg avledes dog endnu efter Stormfloden 8 Læs Hø, men et halvt Hundrede Aar senere, i 1661 (Matriklen) opgives det, at Gaarden avler 12 Læs Hø. Det har vel været den normale Avl ogsaa før Stormfloden 1634.

Kongen skrev 1640 til Lensmanden paa Riberhus, *Gregers Krabbe* (Tegn.):

Vi Christian den Fjerde etc. Vider at os elskelig Anders Mogensen vor Mand, Tjener og bestalte Kaptajn over et Kompani Fodfolk udi Riberhus, Lundenæs og Bøvling Lene underdanigst for os haver ladet andrage, hvorledes den Gaard der udi Riberhus Len

i Skatz Herred kaldet *Esberg*, som han til Residentz er udlagt, af Uvejr og Havflod meget Skade at være fordærvet paa dets Enge, saa han nu aarligen ikke kan avle over 8 Læs Hø og det med Tingsvidne for os gjort bevisligt, underdanigst begærendes, han naadigst maatte anvises en anden Gaard at residere paa eller [i] andre Maader betænkes for den Skade han i saa Maader lidt haver. Thi beder vi eder og naadigst vil, at I lader des Lejlighed forfare, og dersom han sig ikke kan behjælpe med den Gaard han nu haver, da betænker Midler, hvorledes han hjælpes kan.

De Dato Gluchstadt 25 November 1640.

Sagen gaar kun langsomt frem. Efter 1½ Aars Forløb er den dog saa vidt, at Anders Mogensen faar Lov til selv at gøre et Forslag til sin Ophjælpning. Et Brev fra ham til Kongen — saaledes det ældste Brev, der er skrevet i Esbjerg — lyder saaledes³¹⁾:

Stormægtigste højbaarne Fyrste og Herre, allernaadigste Herre og Konning!

Eftersom jeg underdanigst kort Tid forinden haver med min Suplikats ladet andrage for Eders kgl. Majestæt, hvorledes den Bondegaard i Riberhus Len udi Skadst Herred Eysbirrig, som Eders kgl. Majestæt mig naadigst haver bevilget at residere paa for min Tjeneste og Bestalling, ikke aleneste Engbunden dertil at være formedelst Vandflod og Sand ganske fordærvet, saa aldeles ingen Ildebrand eller Fædrift at være til samme Gaard, hvorudover eders kgl. Maj. haver naadigst ladet mig meddele Eders Majestæts Missive til Eders Majestæts Raad og Befalingsmand paa Riberhus Gregers Krabbe at han den Lejlighed skulde erfare og betænke, ved hvad Middel jeg i saa Maader kunde hjælpes, saa efter, da det vilde falde besværligt, nogen Bonde som paa en god Gaard var bosiddendes med Hustru og Børn at udstødes, som jeg ikke gerne vilde begære at nogen for min Skyld i saa Maader skulde sin Forkort dertil medfindes, ikke heller Engburde [Engbund] er ledig og belejligt saa nær ved bemældte Gaard Esberrig, at jeg dermed kunde befordres, men dersom jeg underdanigst turde mig tilfordriste paa eders kgl. Majestæts af Kronens Anpart Kontiende, af Bryndum Sogn til Riberhus aarlig udgiver udi rent Korn, mig det foruden nogen Afgift naadigst for min lange Tjeneste siden

den svenske Fejdes Begyndelse maatte leveres, forhaaber jeg mig med Guds Hjælp det stakket Tid, Gud sparer mig Livstid i saa Maader at ville behjælpe og eders Majestæt ikke videre at molestere. Jeg skal saalænge Gud sparer Liv og Helbred tjene eders Majestæt og mit fædrene Land med Liv og Blod, saalænge jeg lever, som jeg pligtig er, saa Eders Majestæt med mig naadigst skal være tilfreds. Gud Almægtigste skal Eders kgl. Maj. slig Eders Rundhed og Mildhed igen belønne som ikke lader en gammel Soldat lide Nød. Er underdanigst forventende Eders Majestæts milde og naadige Svar. Gud Almægtige spare og bevare og opholde Eders kgl. Majestæt med Sundhed og Karskhed, med langvarendes Liv og Regimente.

Datum Esbierig, den 16. April 1642.

Eders kgl. Majestæts
pligtige og villige Tjener
Altid med Liv og Blod.

Anders Mogensen.
egen Haand.

Brevet er gaaet igennem Lensmandens Hænder paa Vejen til Kongen og har faaet følgende Paategning:

Med Suplikantens Beretning er det vist, at den Gaard Anders Mogensen, han for sin Bestillings Skyld besidder, er endog ganske ringe Eng til. Thi den af Saltvand og Sand er fordærvet, haver og [ej]heller nødtørftig Ildebrand. Og dersom hans kgl. Majestæt, min allernaadigste Herre og Konge hannem for sin lange Tjeneste videre vilde aflægge med Afgiften af Brøndum Sognetiende han underdanigst er begærendes, saa beløber den sig, som aarligt paa Riberhus erlægges: Rug 18 Ørter og Byg 8 Ørter. Datum Københaffn 17. November 1642.

Gregers Krabbe.

Paa Bagsiden har Kongens Oversekretær skrevet:

Herpaa haver kgl. Maj. naadigst svaret, at Hans Majestæt vil intet miste af Afgiften af Tienden, medens Lensmanden skal udse en anden Gaard i Riberhus [Len], som er bekvemmelig til Kaptajnsgaard og sig derom mod kgl. Majestæt erklære. Den 25. Novbr. 1642.

Ifver Vind.

Paa 3die Side skriver Gregers Krabbe derefter:

Efter kgl. Maj., min allernaadigste Herre og Konges naadigste Befaling haver jeg forfaret, at en Gaard til Kaptajn Anders Mogensen for hans Bestilling at maatte udlægges og befindendes at Bolkierd bekvemmeligst af dennem han begært haver, kunde mistes.

Datie Riberhus 24. Maj 1643.

Kongen resolverer da (Tegn.):

Vider, at os elskelig Anders Mogensen paa Esberig vor Mand og Tjener og bestalte Kaptajn os underdanigst haver andraget at fornævnte Gaard, hannem naadigst af os er tillagt, er saa ganske ringe, at han sig der ikke vel kan opholde for adskillige Aarsagers Skyld underdanigst begærendes hannem en anden Gaard der udi Lenet naadigst maatte bevilges. Da vi af eders underdanigste Erklæring erfarer at en Gaard, kaldet Bolkier, der udi Lenet bekvemmeligst kunde hannem i Stedet for den anden udlægges, beder vi eder og naadigst vil, at fornævnte Anders Mogensen bekommer fornævnte Bolkier til Residents, og at den Gaard han paabor igen bliver i Jordebogen annammet og os til Regnskab ført. de Dato Harsleffhus, den 16. Juli 1643.

Bolkjær var en Gaard i Vester Herred paa Esbjergs Størrelse. I den første Matrikel sattes den til 8 Tdr. 2 Skpr. 2 Fjdk. 2 Alb. Hartkorn, 1690 til 10 Tdr. 5 Skpr. 1 Fjdk.

Anders Mogensen fik imidlertid ingen ny Gaard, hvorfor vides ikke. En af Bolkjærs Fæstere, Hans Gjødese, blev Delefoged i Kjærgaard Birk 1646 og var det endnu 1662. Han havde derfor Gaarden frit uden at betale Landgilde.

Nye Krige. — Nye Kaptajner.

Krigskommissæerne havde ellers ²⁰/₁₀ 1636 (Tegn.) faaet Ordre til at betale Officererne Boliggodtgørelse og selv indkassere Landgilden af Officersgaardene; slog Landgildeindtægterne ikke til, skulde

de tage det, der manglede, af Byernes Toldindtægter. Officererne boede dog stadig paa Gaardene, skønt Soldaterne næsten uafbrudt blev sat til at bygge Skanser, først i den nye Fæstning *Christianspris* ved Kieler Fjord i Begyndelsen af Fyrrerne og fra 1651 ved Bersodde, hvor Fredericia blev anlagt.

Heller ikke i Torstensonsfejden 1643—45 kom det jyske Regiment i Ilden. Den 18. December 1643 blev der givet Ordre til at samle det, og den 10. Januar kom Svenskerne til Ribe, hvor de ødelagde Ri-berhus, saa denne gamle Borg aldrig mere blev genopbygget. Men den 14. Januar 1644 blev det jyske Regiment sendt over til Fyn.

Fra Nytaar 1647 fik Kaptajnerne Lønforhøjelse til 400 Rgd. om Aaret og 115 „til Service“, men den 1. Oktober 1649 gik *Anders Mogensen* af og efterfulgtes af *Lauritz Pogwisch* til Skrumsager, en lille Herregaard i Sdr. Bork Sogn, som Pogwisch 1638 havde faaet ved sit Giftermaal med *Kirsten Lange* (begr. i Varde ^{29/11} 1656).

Lauritz Pogwisch var en Tysker og indvandret her i Landet allerede 1626, da Christian den Fjerde anbefalede ham til Henrik Holck. Da „Adelens Soldater“ senere oprettedes, blev Pogwisch Kaptajn i dette Korps; 1644 forfremmedes han til Chef for to Kompagnier i Fyn, og Aaret efter blev han Oberstvagtmester og Guvernør paa Christianspris. Denne Stilling beklædte han, da han blev Kaptajn i det vestjyske Kompagni. Men allerede ved Hærreduktionen 1. Jan. 1651 gik han ud af aktiv Tjeneste. Den ^{27/4} 1657 indtræder han igen i Hæren som Oberst over et Regiment Fodfolk i Viborg Stift (Bestall. ^{28/8} 1657) og bliver fanget af Svenskerne ^{24/10} 57 ved Frederiksdodde. Efter den første

Krig 1657—58 er han Kommissær og Indkvarteringsmester i Ribe Stift. Han deltager i Københavns Forsvar 1659 og faar Ordre til at besætte Frederiksodde, naar Fjenden trækker sig tilbage. Den $18/7$ 1661 fik Lauritz Pogwisch Bestalling som Oberst for det jydsk Regiment og var det til sin Død, der er indtruffet i Begyndelsen af Maj 1667. Thi den $18/5$ 67 fik hans Arvinger Lov til at lade Liget forblive ujordet, saalænge de ønskede det.⁸²⁾ Efter Forordn. 1632 skulde adelige Afdøde ellers jordes senest 3 Uger efter Dødsfaldet.

Den 1. Januar 1651 blev *Anders Lauritzen*, der $1/5$ 1643 havde afløst *Frands Laursen* som Løjtnant i det vestjydske Kompagni, Kaptajn efter Lauritz Pogwisch. Men allerede $17/5$ 54 forfremmedes den ny Kaptajn til Major (Bestalling af $26/5$ i Reg.) og skulde da have sin Formand *Claus Dyres* Gaard, som var Dybvadgaard ved Aakjær mellem Aarhus og Horsens. Endnu Efteraaret 1656 var han dog Kaptajn i det vestjydske Kompagni og havde i denne sin Egenskab Esbjerggaard. Han har imidlertid vistnok aldrig boet der. Juni 54 er han Borger i Viborg, og som Major ledede han Arbejdet paa Fredericia Fæstning. 1659 forsvarede han Hals Skandse ved Limfjorden og foretog den 16. August d. A. et saa velledet Udfald, at der digtedes en Folkevisen om ham, som endnu er bevaret (trykt i Jysk Saml. VIII, S. 364 flg.). Efter Krigen var han endnu Major 15. Marts 1661, men den 27. Juli ansøger han om „at faa noget at leve af“ og ved et Kongebrev af 23. August s. A. fritages han for „al Paalæg, Tynge og anden Bys Besværing, saalænge han bor i vor Købstad Viborg“, eller saalænge han ikke driver borgerlig Næring (Reg.)

Anders Lauritzens Efterfølger som Kaptajn for det vestjydske Kompagni var en *Daniel Zimmerman*, der første Gang træffes 1653 som Løjtnant i et andet Kompagni under det jyske Regiment.

Det vestjydske Kompagnis Løjtnant efter Anders Lauritzen blev *Peter Paulsen*, der sidst nævnes $\frac{1}{10}$ 56. Zimmerman var Løjtnant endnu $\frac{24}{10}$ 1657, da han blev taget til Fange ved Fredericias Erobring*, men 1659 deltog han som Kaptajn med det vestjydske Kompagni i Toget til Fyn og blev $\frac{9}{12}$ kommanderet til Fredericia igen, hvor han endnu var 12. Jan. 1660. Zimmerman er bleven aftakket samtidig med Anders Lauritzen, idet de begge nævnes i Regimentsrullen af $\frac{15}{8}$ 1661.

Derefter opløstes den gamle Milits, og to Aar efter dannedes en ny — Marts 1663 var der Udskrivning i Varde, men Rigsfeltherren *Hans Schacks* Ridefoged; *Hans Bennik*, var efter sin Herres Befaling taget paa Ulvejagt med alle Bønderne den Dag, Udskrivningen skulde foretages i Varde. Den samme Rigsfeltherre, der havde Riberhus og Møgeltønder i Len uden Afgift, saalænge han levede, ønskede ikke at afstaa mere Gods til Hæren end nødvendigt. Medens hans første Lensbrev af 25. Maj 1658 udtrykkelig undtager Officersgaardene fra Lenet, har det endelige Lensbrev af 5. Septbr. 1661 vistnok givet Schack Raadighed ogsaa over dem. Den $\frac{21}{2}$ 62 udsendte han et Brev til Lensmændene om at faa en Fortegnelse paa Officersgaardene.

* Det jyske Regiment var straks ved Krigens Udbud blevet ført til Rendsborg, men blev kommanderet til Fredericia, hvor det ankom $\frac{12}{10}$ 1657 paa tre smaa Skibe. Undervejs havde en Kanonkugle fra en dansk Udligger paa Elben revet Hovedet af Obersten, *Valdemar Lykke*, der efterfulgtes af *Claus Dyre*. (Bestal. $\frac{25}{4}$ 1658.)

I den Protokol, der udarbejdedes paa Grundlag af disse Fortegnelser, vedføjes der Officers- og Adelsbursgaardene i Riberhus Amt: „er forlenet og beholder Feltherren“.

Da der 19/8 1664 kom Befaling til at udlægge nye Gaarde til Officererne, fik Kaptajnen i Sydvestjylland, *Joachim Schüdzt*, to Gaarde i Jerlev Herred, i Bølling og i Vesterby, Løjtnanten, *Johan Dalbo*, fik en i Kongstedtorp, og Fændriken, *Johan Kørner*, en i Pjedsted i Holmans Herred.

Stormfloderne og Krigene.

Da den første Matrikel 1661 blev udarbejdet umiddelbart efter Krigen og den indre Omvæltning, laa Landet halvt øde. I Sydvestjylland havde ikke alene Fjenderne hærget, men tre store Stormfloder 1630—1634—1642 havde anrettet store Ødelæggelser. Her i Jerne Sogn var Lykkegaard ganske øde. Fjenderne havde afbrændt den 1657. 2 Gaarde og 1 Hus i Bollesager betegnedes som forarmet, 1 Gaard og 1 Bol i Vældbæk ligeledes, 1 Gaard i Nourup var øde og forarmet, den ene af Gaardene i Maade forarmet. I Jerne By var de to Gaarde „Halvparten forarmet“, 4 Huse „ganske øde“, 4 andre „ganske forarmet“, et Bol i Strandby var ganske øde. Stormfloderne og Krigene havde været ledsaget af strenge Vintre og Misvækstaar. 1659 kom oven i Købet Pesten og dræbte Tusinder af Mennesker. I Grimstrup Sogn døde saaledes ikke færre end 168 og i Aarre Sogn 94. ⁸⁸⁾

Den vældige Stormflod 11. og 12. Oktober 1634, den største i de sidste 600 Aar, der rasede saa slemt paa Ribeegnen og paa Fanø, synes ikke at have anrettet videre Skade i Jerne Sogn, naar undtages selve

Esbjerggaard, der efter Kaptajn *Anders Mogensens* Skrivelse blev noget medtaget. Delefogden Laur. Pedersen i Allerup mistede ved Floden en Del Bøger og Breve samt 900 Rgd., som han skulde indbetale til Lensmanden. $\frac{30}{3}$ 1635 fik han derfor Henstand med dem i 2 Aar fra Paaske.

Sognene omkring Ribe og ned langs Sønderjyllands Vestkyst fik store Afslag; et Kongebrev af $\frac{6}{1}$ 1635 siger saaledes, at Bønderne i Riberhus og Møgeltønder Len „skal være fri for Landgilde, *Skat*, Ægt og Arbejde, somme udi 1 Aar, somme udi 2 og somme udi 3 Aar, saavidt advenant som Skaden er til“, og den $\frac{12}{3}$ 1636 kom der Brev om nye Eftergivelser.

Enkelte Gaarde i Tjæreborg og det meste af Allerup var med i det Register, der er vedlagt Regnskabet og som Lensmanden *Albret Skeel* helt havde skrevet selv. Allerede Titlen giver den alvorlige Skade: „Anno 1635 i Februario og Martio er denne Afslag efter ko. ma. nadi. befalning och paa hans Ma. nadigste Behag gjort som følger *paa saa mange, som endnu igjen leve* saavel som paa de Goede (Gaarde), *som paa den Tid igjen var boesat.*“

Medens Jerne Sogn da helt synes at være gaaet fri, blev det meget mere medtaget ved den store Flod kort efter, den 27. Juni 1642. Baade Jerne og Nabo-sognene Tjæreborg og Guldager indsendte da — den 31. August — Masseansøgninger om Skadegodtgørelser, og den 21. December 1642 gav 5 Kongebreve Bønderne Afslag i de 5 Herreder: Vester, Skadst, Gørding, Kalslund og Hvidding. Gammelby og Maade fik Rug- og Havreafgiften eftergivet, Nourup Rugen og Gæsteriet, de øvrige Gaarde i Jerne Sogn kun Halvdelen eller en Tredjedel af Rugafgiften, Esbjerg,

der ikke betalte Landgilde til Riberhus, men til Kap-tajnen, findes ikke i Registret.

Efter Torstensonkrigen 1643—45 maatte Kongen yderligere eftergive sine Fæstere en Del af deres Skyld. Ved Kongebrev af 7. Febr. 1646 blev der nedsat en Kom-mission bestaaende af *Jørgen Seefeld* og *Iver Krabbe*, som den 25. Marts s. A. havde udarbejdet et Afslags-register, der i to Eksemplarer er vedlagt Lensregn-skabet sammen med Tingsvidner af Herredstingene, hvori det opgøres, hvad hver enkelt Bonde havde mistet i Krigen. Jerne Sogn hørte til de mindst medtagne.

Men disse Lempelser i Afgifterne for et Aar eller to kunde ikke bringe den forarmede Landbefolkning paa Fode, og da Krigene 1657—60 kom med deres Ødelæggelser, lagde de store Dele af Landsbyerne øde, saaledes at Skaden endnu næppe var helt forsvunden ved Aarhundredets Slutning. Det syttende Aarhun-drede gav de danske Bønder deres sidste Knæk.*

Ryttergodset i Jerne Sogn.

I Aaret 1670 oprettedes en „national“ Rytterhær efter de samme Principper, som Militzen af 1615 havde hvilet paa. Bønderne skulde selv være Ryttere eller stille en i deres Sted af hver Gaard paa 8 Tdr. Hart-korn, som tilhørte Kronen. Hvor Kongen ikke ejede Gods nok, blev det beordret Sognene at slaa sig

* Det er bekendt, at der i tidligere Tider eksisterede et om-vandrende Proletariat paa Landet i Danmark. De haarde Tider i det 17. Aarhundrede har naturligvis forøget disse Skarer. Præste-indberetningen 1651 fra Nordby paa Fanø vidner derom. „Her findes vel en Hob flere Fæstefolk i Sognet, som i disse besværede Tider er saa forarmede, at de maa om Vinteren bede om Brød og om Sommeren bruge Fiskeri, hvilke intet haver at give“ [i Afgift].

sammen to og to og udruste en Rytter. Men her i Sydvestjylland, hvor der var Krongods nok, var der ingen Sogneryttere.

Feltherren *Hans Schack* vilde dog intet afstaa af sine Lensgaarde, og da *Henrik Rantzau* derfor i Maj 1670 skulde udskrive Ryttere i Riberhus Amt, blev det Kirkens Gods*, der blev udtaget til Ryttergods. I Jerne Sogn, hvor Lenet ejede næsten alle Gaarde, fik vi derfor kun en Rytter; Jens Bangsens og Hans Olufsens Gaard i Strandby, som Kapitlet havde købt 1647, blev slaaet sammen med en Gaard i Astrup, Bryndum Sogn. De to i Forening underholdt en Rytter. Han stod i det første jydske Regiments tredje Kompagni.

Allerede 1680 maatte Regeringen imidlertid optage Princippet fra Militzen af 1621. Bønderne skulde ikke selv være Ryttere, men blot underholde Kavaleriet. Hver Gaard paa 8 Tdr. Hartkorn skulde give en Rytter Kost og Bopæl eller 3 Tdr. Rug, 3 Tdr. Byg, 1½ Skp. Byggryn, 1½ Skp. Havregryn og 8 Rgd. om Aaret foruden at græsse hans Hest frit i 7 Maaneder og give den Hø, Hakkelse og 4 Tdr. Havre Resten af Aaret. Ryttere selv kunde endvidere fordre 6 Fag Hus, Sengested og 6 Par Lys. Landet blev inddelt i Rytterdistrikter, et for hvert Regiment.

Feltherren *Hans Schack* var nu død, og dermed blev det muligt at henlægge en stor Del af Gaardene i Riberhus Amt til Ryttergods. Feltherrens Søn *Otto Didrik Schack*, der 1674 havde faaet Lenet efter Faderen, havde det vel paa de samme Vilkaar: af-

* Ved Skøde af 21/11 1670 fik Medikus *Pouch* i Ribe bl. a. 1 Bol i Jerne og Guldager Mølle til Erstatning for det Gods af hans Kanonikat, der var udlagt til Ryttergods.

giftsfrit, men synes ikke at have holdt saa strengt paa Godset.

Hele Jerne Sogn inddeltes nu til Ryttergaarde. Ved en Protokol, der er udarbejdet i Aarhus den 7. Sept. 1680, lagdes der 9 Ryttere, 1 Korporal og 1 Løjtnant i Sognet. Ved nye Protokoller af 1681 (to), 1686 (to) 1687, 1692 og 1696 omlagdes Godset atter.

Det er bekendt, hvor stor en Byrde disse Rytterindkvarteringer var for Bønderne, og da Rytterdistrikterne 1716 blev omlagt, efter at Jerne Sogn rigtig havde været med i Rytterholdet i 36 Aar, var det med et Befrielsens Suk, Befolkningen saa' Soldaterne drage bort. „1716 den 16. Juli rejste Rytterne bort; længe nok var de hos os,“ skrives der i en gammel Almanak her fra Sognet. Det første jyske Rytterregiment flyttedes til Kronborg Distrikt. I Jylland blev kun tre Rytterdistrikter tilbage, det koldingske, det dronningborgske og det skanderborgske.

Auktionerne 1703 og 1719.

Allerede 1703 bortsolgtes en Del af Kongens Gods i Jerne Sogn, og 1719 realiseredes den store Del, der havde været Ryttergods.³⁴⁾

Ved den kgl. Resolution af 2/6 1702 skulde alt det beholdne Gods ved Amterne bortsælges, og den 13., 14. og 17. November s. A. stillede Godset i Ribberhus Amt til Salg. Den tredje og afgørende Auktion var den 5. Marts 1703. Ved kgl. Skrivelse af 10/10 1702 var det overdraget Kancelli- og Justitsraad *Jens Lassen*, en Herredsfogedsøn fra Nørre Bork, at lede Auktionen.

I Jerne Sogn solgtes Bannedsgaard i Nourup til Amtsforvalter *Jens Christensen* i Ribe. Han købte

samtidig Løftgaard i Outrup Sogn, V. Herred (Skøde paa begge af $14/4$ 1703). Disse to Gaarde havde siden Slutn. af 1650'erne ligget til Ridefogdens Underhold, og Christensen, der blev Ridefoged $12/3$ 1687, havde altsaa haft dem før. Den $10/7$ 1685 var Christensen blevet Amtsforvalter.* Han ejede Stensgaard paa Fyn og erhver sig $3/9$ 1692 „adelig Ret og Privilegier af alt sit Gods“,

* Jens Christensen har vist været den sidste Ridefoged ved Amtet. Da Godset lagdes ind under Rytteriet eller solgtes 1703, var Ridefogden til Dels overflødig. Jens Christensens Forgænger var Borgmester *Lauritz Thorsen* i Varde (Tolder $17/1$ 1663, Borgmester $29/3$ 67, Eneborgmester $12/12$ 82, † 1707), der $28/10$ 1680 fik Ridefogedbestalling. Han fulgte efter *Hans Bennick* i Varde (Raadmand $20/6$ 1669, Borgmester $6/9$ 71), som atter havde afløst *Peder Byrgesen*, Hillerslev Storgaard († $20/1$ 1661), der beklædte Stillingen 1639 til sin Død. 1636—39 var en Borger i Varde, *Jakob Jensen*, Ridefoged, før ham *Peder Staal*, Hillerslev, der 1606—31 var Skriver i V. Herred og Kjærgaard Birk. 1617—31 var *Jens Sørensen*, Ribe, Ridefoged, og indtil 1617 (nævnes første Gang 1610) *Ivar Marquardsen*, en Borger i Varde.

Amtsforvalterne efter *Jens Christensen* († $11/12$ 1708) var: $2/6$ 1707 *Knud Jørgensen Hauch* (begr. $19/6$ 1709), $8/8$ 1710 *Jens Duche*, $11/8$ 1716 *Rasmus Bundesen* († $28/1$ 1761), $12/6$ 1721 *Jørgen Bruun* († $19/12$ 1759), $8/7$ 1751 *Lauritz Christensen* († $14/3$ 1792), $25/1$ 1792 *Andreas Hjort*, $19/11$ 1794 *Troels Ibsen Windfeldt* († $28/12$ 1813), $19/8$ 1807 *Rasmus Nielsen* († $27/4$ 1839), $10/12$ 1840 *Jens Hansen Bertelsen*.

Bestillingen som *Slotsskriver*, der var forenet med *Slotsfogedembedet*, har været beklædt af følgende: 1581—87 Kield Jørgensen (Borgmester 1595), (1598)—1601 Søren Christensen, 1604 Lambert Hansen, 1611 Severin Friis, 1613 Villum Hansen, 1620 Anders Madsen, 1622 Peder Sørensen (Borgm. 1638), 1632 Christen Pedersen, 1635 Peder Byrgesen (Ridefoged 1639), 1639 Jørgen Pedersen († 1650), 1650 Casten Tønnesen (Borgm. 1657), 1651 Poul Jensen, 1654 Jens Mortensen (Raadmand 1659), som var Skriver endnu 1657, men 1659 var afløst af Niels Mortensen. Fra 1660 kaldtes Skrivelte Amtsforvaltere. *Vilh. Brochmand* var vist den første.

boede paa den lille Gaard Ondaften ved Ribe, som han ved et Brev af s. Dato fik Lov til at kalde „Lundgaard.“ Christensens Sønner *Christian* og *Frederik Hein* fik $\frac{24}{12}$ 1703 Bevilling paa de to Kroer i Nordby. Amtsforvalteren havde $\frac{17}{12}$ 1680 faaet dem i Pant af en *Peter Galleesen* († 1693), hvis Ejendomme havde „lidt Skade i den finske Krig“ og som $\frac{2}{4}$ 1682 havde faaet Bevilling paa Kroholdningen efter *Jørgen Frandsen* (Forpagtningsbevilling af $\frac{27}{10}$ 1664). Galleesen fik $\frac{3}{8}$ 1683 Bevilling ogsaa paa sin Hustru *Margrete Elisabeths* Livstid, men Amtsforvalter Jens Christensen gjorde Udlæg i Kroerne 1703 og lod sig dem til-dømme ved Fanø Birketing.³⁵⁾

Bennedsgaard solgtes $\frac{10}{6}$ 1711 til Pastor *Castensen* i Jerne, som ved Auktionen 1703 havde købt $\frac{1}{2}$ Gaard i Nourup (Skøde $\frac{2}{6}$ 03), $\frac{1}{2}$ Gaard og 1 (øde) Helgaard i Bollesager og 5 Huse i Jerne.

Castensen havde ogsaa paa Auktionen erhvervet Ryttergaarden i Strandby, men solgte den 24. April 1703 til Fæsteren *Hans Christensen Spangsberg*, der fik Kongeskøde $\frac{2}{6}$ 1703. Hans Spangsberg, Castensens gode Ven, blev saaledes Jerne Sogns første Selvejergaardmand. De følgende Aar købte han flere Gaarde, saaledes at han 1718 opføres som Ejer af 23 Tdr. Hartkorn.

Endnu solgtes 1703 et Bol i Strandby til *Niels Nielsen* paa Endrupholm, $\frac{1}{2}$ Gaard og et Bol i Bollesager til *Terman Knudsen* i Kjærbøl (Skøder af $\frac{17}{4}$ og $\frac{28}{4}$ 1703). *Anders Nielsen*, Søvig, fik $\frac{12}{8}$ 1703 Skøde paa et Hus i Bollesager og et i Vognsbøl, som hans Søn *Christofer Huas* til Frøstrup havde købt paa Auktionen og $\frac{6}{8}$ 03 overdraget sin Fader.

Men Hovedauktionen over Jerne Sogn var den i 1719.⁸⁶⁾ Den 14. Marts dette Aar fik en Kommission Befaling til at bortsælge Ryttergodset ved det tidligere første jydsk Regiment. Befalingen læstes paa Viborg Landsting 22. Marts, og den 18.—19. April holdtes Auktion i Varde over Øster, Vester og Skadst Herreders Gods; den 21.—25. April fortsattes Auktionen i Ribe over det øvrige af Riberhus Amts Gods. Betalingen skulde erlægges i to Terminer, 1. Maj og 1. December 1719. Ialt solgtes der 2180 Tdr. Hartkorn her i Amtet. I Jerne Sogn opnaaedes en Pris af 35—70 Rgd. pr. Td. Hartkorn, medens Priserne 1703 varierede fra 25—67 Rgd. pr. Td.

Jerne Sogn deltes ved Auktionen mellem Admiral *Ulrik Kaas* til Øllufgaard og hans Morbroder, Major *Frederik Sehested* paa Krogsgaard. Ulrik Kaas var en ung, energisk Mand, der Aaret efter overtog Øllufgaard, og ved sit Godskøb atter fik Gaarden ophøjet til Hovedgaard (ved kgl. Res. af $\frac{2}{4}$ 1720). Den var blevet forarmet i Krigen 1657—60, da den rige Fru *Sofie Staverskov* ejede den. Hendes Fader havde arvet Øllufgaard efter *Niels Glambek* († 1593), som $\frac{4}{6}$ 1583 havde købt Ølluf By (3 Gaarde) af Kongen og bygget Gaarden af Byen. 1664 havde Ulrik Kaas's Bedstemoder, *Margrete Reedtz*, gjort Udlæg i Gaarden hos Fru *Sofie Staverskov*.

Ved Auktionen 1719 købte Pastor *Galthen* i Allerup hele Gammelby, $15\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn, Frk. *Elisabeth Castensdatter* i Jerne, en Søster til Pastor *Maturin*, fik to Huse i Rørkjær, *Steffen Nielsen* paa Endrupholm overtog den gamle Kannikegaard i Strandby,

og Lykkegaard solgtes til Beboeren, Kaptejn *Friederich Gebhardts* Enke.*

Resten af Sognet deltes mellem Kaas og Sehested.

Sehested til Krogsgaard fik de to Gaarde (à 10 Tdr. Hartkorn) og 1 Hus i *Vældbæk*, 2 Halvgaarde og 1 Hus i *Nourup*, 1 Hus i Rørkjær og 2 Huse i Jerne, ialt 28 Tdr. 5 Skp. 1 Fjdk. Hartkorn. *Kaas* købte *Jerne* By: 6 smaa Gaarde og 2 Huse, *Maade* By 2 Gaarde, af *Vognsbøl* 1 Gaard paa $1\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn og *Esbjerggaard*, ialt 46 Tdr. 5 Skp. Hartkorn.

Ogsaa *Fanø* og *Mandø* med Mandø Hølade blev bortauktioneret ved Auktionen i Ribe. *Fanø*, der var paa 84 Tdr. 4 Skp. 1 Alb., solgtes til Beboerne for 5500 Rgd. eller 62 Rgd. $85\frac{1}{2}$ Mk. pr. Td. Hartkorn, og Beboerne havde faaet en Borger i Ribe, *Mads Pedersen Fridsch* (Raadmand $29\frac{1}{4}$ 1719, † $2\frac{1}{5}$ 1720, $47\frac{1}{2}$ Aar gl.), til at kautionere for sig. Mandøboerne købte sig selv for 500 Rgd. Men da Protokollen kom til København til Approbationen, blev Salget af de to Øer ikke ($18\frac{1}{9}$ 19) godkendt sammen med de øvrige Salg. „Maa ej afhændes“, blev der antegnet ved Budet, og Afhændelsen blev yderligere forbudt ved kgl. Resolution af 25. Sept. 1719. Fanøboerne maatte saaledes vente med at opnaa deres Frihed til den 10.

* Lykkegaard var $29\frac{1}{7}$ 1617 bleven fæstet bort til Christiern Jensens Søn *Hans Christensen* for 35 Rgd. 1632 byttede han Gaarde med sin Broder *Christen* i Bollesager, men Byttet gik Aaret efter tilbage, og der ordnedes et nyt om Lykkegaard og en Gaard i Vældbæk. 1636—50 var H. C. dog atter paa Gaarden og afløstes af en *Gregers Nielsen*. 1657 afbrændtes Gaardens Bygninger, og Jorden fæstedes ud til Præsten i Jerne. Borgmester Castensen, der 1687 købte Kirken, troede, at Fæstet fulgte med, men $\frac{1}{5}$ 1693 blev det overdraget til en Bonde i Jerne paa 5 Aar, og først derefter genopførtes Gaarden, der 1688 var bleven udlagt til Rytterhold.

Juli 1741, da Ribe Ladegaards Gods blev bortsolgt³⁷⁾ ved Auktion paa Ribe Raadstue. Nordby solgtes da til Beboerne for 6523 Rgd. 24 Sk. og Sønderho til Sønderhoningerne for 1698 Rgd. 49 Sk., ialt 8221 Rgd. 73 Sk. eller 97 Rgd. pr. Td. Hartkorn. Mandøboerne maatte give 864 Rgd. for deres Ø, og Mandø Hølade solgtes til Commerceraad *Eenholm* af Ribe, medens selve Ladegaarden* købtes af Justitsraad *Fr. Hein* († 1/7 1751), Søn af afd. Amtsforvalter Jens Christensen.

En Mand fra Nordby, *Niels Sørensen*, og en Mand fra Sønderho, *Sonnich Jepsen*, fik Hammerslag paa Beboernes Vegne. Salget af Øen omfattede Strandretten fra Nytaar 1742 og Jagtretten fra Approbationens Dato. Beboerne paa Øen skulde skaffe Toldvisitøren Fribefordring i Embedsforretninger og lønne Birkefogden og Skrивeren med ialt 59 Rgd. om Aaret. Kongen forbeholdt sig Birkerettigheden og Østersfangsten. Sønderhoningerne skulde desuden give Præsten 6 Rgd. aarlig for 4 Ørtug Rug, og hele Befolkningen paa Fanø forpligtedes til at holde Kirker og Skoler i Stand „som tilforn“. Sønderho havde dengang 143 Indbyggere, Nordby 210.

Paa Mandøboernes Vegne — der var 46 i Tal — fik *Hans Simonsen*, Mandø, Øen tilslaaet, og det paa-lagdes Beboerne at betale 30 Rgd. 54 Sk. om Aaret til Præsten. Ved samme Auktion købte ogsaa Hillerup

* Riberhus Ladegaard havde fra 1684—^{28/8} 1690 været bortforpagtet til Borgmester *Castensen* i Ribe. Senere havde Hospitalsforstander *Evendorp* haft den nogle Aar til sin Død 1720, og ^{12/4} 1720 bortforpagtedes den til alle Ladegaardsbønderne, 140 Gaardmænd og 12 Husmænd. Gaarden brændte ^{2/7} 1750 og blev ikke genopbygget.

og Jested Bymænd sig selv fri. De havde 1619 delt Skæbne med Fanø og Mandø.

For Fanø kom denne Frikøbelse til at betyde et stort Opsving. Fiskeriet, der engang havde været rigt, blev delvis opgivet, og Skibsfarten, der bragte saa megen Velstand til Øen, begyndte. I Aarene mellem 1748—95 foretoges der endog 25 Ture fra Fanø til Nordhavet for at fange Robber (Hvaler).

Strandby Kro. — Færgefarten.

I Amtsregnskabet 1684—85 nævnes, at *Jens Jakobsen*, Bolsmand i Strandby, fik 1 Rgd. aarlig „for Amtsbetjente og Breve at overføre til Fanø“, medens en Husmand i Jerne, *Knud Nielsen*, var Budfoged. Aaret efter er Jens Jakobsen afløst af *Hans Andersen* i Strandby, der 1705 ogsaa var Budfoged.* Det er Begyndelsen til Færgefarten. Først 1793 kom det til regelmæssig Fart, idet Kromanden i Nordby, *Niels Jakobsen* (Krobevill. $\frac{5}{10}$ 1782) fik Privilegium³⁸), dateret $\frac{16}{10}$ 1793, paa at overføre Mennesker, Kreaturer og Gods. Indtil da havde enhver færget, forklarer Stiftamtmand *Levetzau* i sin Anmodning om Bevillingen. Men i Fisketiden var det derfor vanskeligt at komme over. Stiftamtmanden havde derfor indledet Underhandlinger med Kromanden paa Fanø om at besørge Færgeriet. Allerede 1743 havde Stiftsbefalingsmand *Gabel* foreslaaet Rentekammeret at give et saadant Færgeprivilegium. Men der var dengang kun kommet et Reglement (dateret $\frac{21}{12}$ 1743) ud af Forslaget. Derefter skulde de, „som af Birkefogden eller Landets

* Efter Krigen brugte Brandenburgerne 1629 Strandby til Udslibningssted for deres Tropper, medens Svenskerne 1645 lod Skibe anløbe Roborghus.

Fuldmægtiger dertil tilsiges, under højeste Straf være pligtige at forrette Færgefarten.“ Strandby blev valgt til Overfartssted, fordi Sejladsen derfra til Nordby var kortest; der kunde imidlertid ingen Baad ligge ved Strandby, da Grunden var for stenet, hvorfor der anordnedes et Signalsystem: et Flag betød, at den lille Færge skulde komme over, et Bræt var Signal efter den store, og Flaget paa halv Stang viste Fanø Kro, at kun Jollen skulde komme.

Allerede 1689 var den første Bevilling til en Kro i Strandby bleven givet. Det var Amtmandens Fuldmægtig i Ribe *Ole Christian Engelstoft*, Stamfader til Familien Engelstoft, der fik den. I Registrene har Privilegiet følgende Ordlyd:

Oluf Christian Engelstoft Brev paa et Værtshus i Jerne Sogn i Strandby eller Bollersager paa Vejen til Hjerting at maa lade indrette.

Chr. den Femte g. a. v. (3: gør alle vitterligt), at vi efter Oluf Christian Engelstoft, Indvaaner i vor Købstad Ribe, hans herom underdanigste gjorte Ansøgning og Begæring allernaadigst haver bevilget og tilladt, saa og herved bevilger og tillader, at han foruden de tvende Kroer han i Sønderhoe paa Fahnøe og ved Gredsted Broe her i Riberhus Amt i Fæste haver, maa lade indrette og holde et Herberge og Værtshus i Jerne Sogn, Strandby eller Bollersager, paa Vejen til Hjerting med gode Logementer samt Mad, Vin og Øl for Rejsende og andre som det kan behøve og begære, dog at dermed efter Loven og vores i slige Tilfælde allernaadigst udgangne Forordninger i alle Maader tilbørligen vorder forholdet. Forbydende alle og enhver, særdeles dennem som paa to Mile deromkring er boende, og ej vores allernaadigste Privilegium paa Kro at holde, [han] allerunderdanigst haver erhholdet hannem eller hans Hustru efter hannem, om hun hans Død overlever, herimod som foreskrevet staar at hindre eller i nogen Maade Forfang at gøre. Under vor Hyldest og Naade.

Givet etc., Ribe, den 7. Oktober 1689.

Selv om Bevillingen altsaa mere er givet af Hensyn til de Rejsende til Lands, har Engelstoft vel lagt Kroen i Strandby, fordi der derfra var Overfart til Fanø. Vejen til Hjerting gik desuden fra Jerne over Bollesager og Strandby lige Vest gennem Fourfeld og Guldager.

Ole Christian Engelstoft, der var en Bondesøn fra Engelstofte under Herregaarden Næsbyholm paa Sjælland, havde taget Navn efter sin Fødeby. Han var født 1636 og er vel som ganske ung kommen til Ribe. Han er vistnok blevet Amtsskriver efter *Vilhelm Brochmand*, der var Skriver 1662 og 1667 blev Raadmand og $23/6$ 1676 Borgmester († $25/10$ 1687). 1685 blev Engelstoft Fuldmægtig hos Stiftamtmanden; *Jens Christensen* blev hans Efterfølger som Amtsforvalter. Engelstoft blev Raadmand i Ribe den $18/3$ 1702 og døde $29/11$ 1712, 76 $\frac{1}{6}$ Aar gammel. Hans første Hustru, *Margrete*, døde $18/6$ 1688, men Aaret efter, den 3. Marts, giftede han sig paany med *Anna Pedersdatter Grønholdt* fra Ribe. En Søn af første Ægteskab blev Præst i Sønderho og var Fader til Birkedommer *Engelstoft* paa Fanø, som tillige var Skriver i Skadst, Gørding og Malt Herreder. En anden Søn af Præsten i Sønderho var Bedstefader til Professor *Laur. Engelstoft*, en i sin Tid meget hædret Universitetsmand.⁸⁹⁾

Den $11/3$ 1690 fik Engelstoft tillige Bevilling (Reg.) til at oprette en Kro i Hjerting „ved Søkanten, to Mil fra vor Købstad Varde, og drive den udi sin og et hans Børns Levetid“. Det blev hans Datter *Anna* (f. $14/1$ 1697) som fik denne Kro, medens Datteren *Otte Sofia* fik de andre tre. Anna synes dog en Tid at have drevet Kroen i Strandby. Thi hun, der var gift med en Prokurator *Jon Seerup*, boede her 1726—29.

Hendes Mand († 1734) blev da Birkedommer i Hunderup Birk. Ved Kongebrev af $15/4$ 1726 henlagdes Indtægterne af Kroen i Hjerting — efter Annas Død — paa Ansøgning af Bymændene i Hjerting til en Skole, de havde opført.

I Strandby har Kroen været bestyret af en *Søren Nielsen*, og da Engelstofts Hustru døde, fik Datteren Otte Sofia $9/2$ 1722 Bevilling (stadfæstet $28/4$ 1731) paa de tre Kroer i Gredstedbro, Sønderho og Strandby. Allerede 1722 søgte *Hans Christensen Spangsberg* († 1737) i Strandby om Privilegiet paa Kroen der. Engelstoft havde kun betalt Afgift af Strandby Kro — 2 Rgd. — Hans Datter maa nu betale 20 Rgd. i Indfæstning og 15 Rgd. aarlig af alle tre Kroer.

Otte Sofia Engelstoft døde først 1742, men allerede 1740 — den 11. August — fik *Morten Hansen Spangsberg* i Strandby Privilegium paa Kroen der mod en aarlig Afgift af 6 Rgd. Maaske har den tidl. Bevillingshaver forsømt at drive Kroen.

Det var Stiftsbefalingsmand *Gabel*, som $1/4$ 1740 gjorde Indstilling om at give Spangsberg Privilegiet. Gabel anbefalede Oprettelse af en Kro i hvert Sogn. Indbyggerne i Ho, Oxby og Hjerting — hvoraf 58—62 Mand var Fiskere — burde efter hans Mening have Lov til at brygge og brænde; han skrev bl. a.: „Afvigte haarde Vinter har vist, hvor umuligt det er for Bonden at undvære Brændevin til Nødtørft, da deres Nød haver været meget stor, ja nogle er paa Veje og Marker fundet døde, mulig fordi de ej haver haft noget til Vederkvælgelse“. I Strandby er der desuden Færgested til Fanø, siges det, og en Kro her er ikke tidligere foreslaaet (!) Rentekamret tog kun køligt paa Gabels Indstilling; foruden Privilegiet i Strandby gav

det kun et til *Knud Jensen* i Tude, Skadst Sogn (bevilget samme Dag), den nuværende Kors kro.

Ved Otte Sofia Engelstofts Død gik Sønderho Kro over til *Peder Hansen Brink*, som i 22 Aar havde drevet den for hende og havde købt Krohuset. (Bevill. af $\frac{20}{8}$ 1742). Han skulde give 20 Rgd. i Indfæstning og 18 Rgd. aarligt, samt „som tilforn til Moderen“ 10 Rgd. til de to efterladte Døtre, hvoraf den ældste var 20 Aar og „noget vanvittig“. De fik desuden en Understøttelse af Statskassen. $\frac{17}{7}$ 1744 gik Bevillingen over til Brinks Søn *Søren Pedersen B.*

Strandby Kro var siden paa Familien Spangsbergs Hænder.

Hans Christensen S., der synes at have lagt Grunden til Familjens Rigdom, var vel en Søn af den *Christen Gregersen*, der omkring 1660 blev Fæster paa den ene Halvdel af Spangsberggaard. 1661 var han Sandemand, og endnu 1683 sad han paa Gaarden. Hans Spangsberg er kommen til Strandby i Slutningen af 1690erne (efter 1696). Han var gift med *Edel Christensdatter*, der endnu levede 1743, „over 70 Aar“, og selv i den Alder skrev ualmindelig smukt.⁴⁰⁾ Hans Spangsberg skal have haft 14 Børn, hvoraf Morten Hansen Spangsberg fik Gaarden og altsaa blev Kromand. Han var første Gang (1748) gift med *Kierstine Poulsdatter* († 1755) og anden Gang med *Ide Sofie Rodriguez*, der overlevede ham. Morten Spangsberg, der ligesom sin Fader er kendt fra Pastor *Castensens* Historie, druknede 3.—4. Februar 1772 paa Isen ud for Strandby, og hans Enke giftede sig 1774 med *Hans Madsen* fra Gjesing, der derved kom til at danne en ny Slægt, som efter deres Stammeløbe og Kroen antog Navnet Spangsberg.

Krobevillingen maa være falden bort af en eller anden Grund.* Fra 1760 er der ingen Kro mere i Strandby. Men *Hans Madsen Spangsberg* fik 5. Oktbr. 1782 et nyt Privilegium, som saa fortsattes uden Afbrydelse.

Morten Spangsbergs Privilegium havde lydt paa, at han maatte „indtil videre“ „holde et Kro eller Værtshus samt de Rejsende saa vel som andre med behøvende Logementer, Spise, Drikkevare til Nødtørftighed og for en billig Betaling betjene, saa og der paa Stedet :/ efterdi det ligger udenfor Købstædernes Distrikt :/ brygge Øl og brænde Brændevin til samme Kroholds Fornødenhed“. Iøvrigt skulde han holde Kroen vedlige og rette sig efter Loven, „saa at Kroet ikke til noget Fylderi og Tidsspilde for Bonden eller andre vorder misbrugt“. Saa vidtgaaende blev Hans Spangsbergs Privilegium ikke. I sin Ansøgning anfører han, at de Rejsende ofte maa vente paa at komme over, i Storm endog 3—4 Dage, og de kan da ingen andre Steder faa Logement end hos ham (de gamle Krostuer har staaet der endnu). Men han tilbyder at købe sit Forbrug af Brændevin i Købstæderne. I Bevillingen forbydes det ham derfor 1. at brygge Øl eller brænde Brændevin; han skal købe det i Varde, 2. at holde Kro for Bønderne; han maa kun beværte Rejsende, og 3, hvis Vejen fra en Købstad til en anden flyttes (!), maa Værtshuset nedlægges uden Erstatning.

* Spangsberg har nok ladet Bevillingen falde bort, fordi han ikke vilde betale den højere Afgift, som indførtes med Forordn. ²⁸/₁₁ 1757. Saaledes gik det *Tjæreborg* Kro, hvorpaa en *Niels Madsen* ⁶/₈ 1747 fik Privilegium. ⁵/₁ 1761 fik den ny Fæster af denne Krogaard, *Jens Ingvarlsen*, derfor et andet, som *Søren Gjærløfsen* ²⁸/₈ 1793 fik overført paa sig. Ogsaa *Tude* Kros Privilegium faldt bort 1757.

Den ²⁶/₁₀ 1818 gaar Privilegiet over til Sønnen *Morten Hansen Spangsberg*, der ²⁰/₄ 1833 solgte Krogaarden til sin Søn, *Christen Mortensen Spangsberg*, som ²⁰/₁ 1875 flyttede den til det nybyggede „Hotel Spangsberg“.

Esbjerggaard 1719—1869.

Disse Optegnelser, som kun bygger paa Dokumenter i Rigsarkivet, skulde egentlig standse ved 1719. Thi Oplysninger om Tiden efter Godsets Salg findes hovedsagelig i Provinsarkivet i Viborg. Gaardens senere Skæbne kan dog ganske kort skitseres.

Admiral *Ulrik Kaas*, der havde købt saa meget Gods paa Auktionen, havde aabenbart forkøbt sig. Den ¹⁸/₂ 1721 indsendte han til Rentekammeret et Andragende om Afslag i Bøndernes Skat eller om, at Auktionshandelen maatte gaa tilbage. Thi Stormfloden den ³¹/₁₂ 1720 havde anrettet store Ødelæggelser her i Fanø Bugt. Ansøgningen blev bl. a. bilagt med en Syns- og Skønsforretning fra Esbjerggaard. Den giver et godt Billede af, *hvorledes* Stormflodens Ødelæggelser var, og skal derfor gengives i Uddrag. Der siges :

Denne Eng er saaledes af Havet overskyllet, saa med alt Vand, Sand og Sten fordærvet, at Sand og smaa Sten ligger fast overalt (en liden Plan undtaget, hvorpaa synes at kan avles et lidet Englæs Hø) fra et halvt Kvarter og til en halv Alen høj eller tykt over samme Eng, hvilken Mængde af Sand og Sten foraarsager, at Havvandet ikke igen af Engen kan udløbe, men af Engbunden til Forraadnelse indtrækkes. Aarsagen, at Vandet paa dette Sted med Sand og Sten har haft saa stor Magt, er at den høje Banke, som kaldes Overe, som Naturen af Jorden havde sat imellem det faste Land og Havet, Vandet at afværge, er nu ved disse mange og store Vandfloder, som Tid efter andet fra Aar 1717 til sidst afvigte

31. December, som var den største, haver tildraget, hvorover denne Mands Eng ganske og aldeles er ruineret, og saa vidt vi kan se og skønne ikke paa nogen Maader igen enten til Hø til Bjerring eller Græsning bliver tjenlig.

Desuden fortælles det, at en Del Jord er bleven underskyllet og bortrevet af Vandet. Det hedder, at Engen er 140 Skaar (à 3 Alen?) paa Sydsiden og 80 paa Nørsiden. Skaden er 6 à 7 temmelige Læs Markhø aarlig. Ogsaa Maade var slemt medtaget.

Kaas fik imidlertid intet ud af sin Ansøgning. Det gik daarligt for ham, og 1772 gjorde Kreditorerne Udlæg i Øllufgaard og tilhørende Gods.

Det var *Tordenskjolds* Arvinger, som foretog Udlæget.⁴¹⁾ Kaas havde laant 6000 Rgd. af Tordenskjold og den 9. August 1720 givet Gældsbrief for dem. Den 12. Maj 1733 tog Arvingerne Højesteretsdom for, at Gælden skulde betales, og 1741 var den vokset til 10.537 Rgd. og 11 Sk. I Slutningen af Aaret blev saa Udlæget gjort. Gaarden blev sat til Auktion, men der blev kun budt 9.555 Rgd. for Gaard og Mølle (31 Tdr. 6 Skp. Hartkorn) og de 253 Tdr. Bøndergods. Der blev derfor afholdt en ny Auktion i April 1742, og Præsten i Jerne *Maturin Castensen* købte da Øllufgaard med alt Godset. (Om denne interessante Præst henvises til *Fra Ribe Amt IV*.)

Ved Auktionen den 18. April 1748 efter Castensens Død købtes Esbjerggaard af en Ejendomshandler i Ribe *Hans Hansen Kragh*, der en Tid havde boet paa Lykkegaard, som han havde købt af Kapt. *Gebhardtts* Enke (Skøde af $28/4$ 1733). $25/9$ 1735 blev Kraghs Søn *Simon Frederik* døbt i Jerne Kirke.

Kragh solgte atter Lykkegaard $16/4$ 1738 til *Christen Hansen Spangsberg* af Uglvig, der senere blev

Ejer af Sønderris. Spangsberg afhændede Gaarden til dens Fæster *Thomas Madsen*.

Hans Hansen Kragh var 1738 bleven Hospitalsforstander i Ribe. Han bestyrede Embedet for den afdøde Forstander *Christoffer Terkel Hansens* Enke, der ¹¹/₁₀ 1737 fik Lov⁴²⁾ til at fortsætte sin Mands Arbejde og ²¹/₁₁ 1738 antog Kragh til sin Bestyrer. Den 23. Jan. 1750 blev Hans Kragh Raadmand; han var „forrige Hospitalsforstander“ allerede 1748, da han købte Esbjerg. Han døde ²⁵/₃ 1750, 55 Aar gammel, og ved Auktionen i hans Bo, den 20. Juni 1750, købte Præsten i Nordby, *Niels Hansen Friis*, Esbjerggaard. Han var en Sognefogedsøn fra Arild i Sønderjylland og blev Kapellan i Nordby ¹⁸/₁₂ 1736, den ¹⁸/₁₂ tre Aar efter, Sognepræst, og efterfulgtes ¹⁴/₉ 1779 af sin Søn *Hans Ditlev Friis*. Denne havde faaet Esbjerggaarden ved Skiftebrev af 9. August 1779, men solgte allerede 27. Maj næste Aar Halvdelen til en Gaardmand i Strandby, *Christen Jørgensen*.

Esbjerggaarden var allerede dengang delt i to Halvdele paa 5 Tdr. 2 Skp. 1 Fjdk. ²¹/₂ Alb. hver.

Efter 1629 nævnes *Anna Hanskone* som Gaardens Fæster lige til 1650. Hun er bleven fulgt af *Niels Hansen*, der omkring 1660 afløstes af *Peder Sørensen*. Han er død ved 1690 og havde allerede 10 Aar før optaget sin Søn *Christen Pedersen Esbjerg* som Medfæster. Denne sad endnu ene paa Gaarden 1721, men er snart efter bleven afløst af sine to Sønner *Niels* og *Peder Christensen*. Sønnen *Niels* blev 1749 afløst af en *Niels Jensen*. 1763 hed Fæsterne *Niels Jensen* og *Hans Sørensen*. 1780 boede en *Jens Nielsen* og en *Søren Madsen* paa Esbjerg.

Medens Gaardens Drift saaledes allerede en Tid

havde været delt, blev Markerne det nu ogsaa. 1779 havde Gaarden faaet sine Marker udskiftet fra Jerne og Aaret efter sin Hede og sit Overdrev fra de andre Byer.⁴³⁾

Det var den Halvdel af Gaarden, hvorpaa *Jens Nielsen* boede, som 1780 blev solgt⁴⁴⁾ til *Christen Jørgensen* i Strandby. Gaardens Bygninger var endnu ikke delt; helt efter Optagelsen af Matriklen af 1820 boede de to Fæstere paa den gamle Gaard. Men da den endelig deltes, blev det Fæsteren paa den anden Halvdel, der flyttede ud, og den ny Hovedparcel fik Matrikelnummer 2.

Jens Nielsen († ²⁷/₁₂ 1822, 74 Aar) købte ¹/₁₂ 1798 sin Halvdel af Gaarden og overdrog den ⁶/₈ 1807 til sin Søn *Niels Jensen* († ³/₈ 1829, 56 Aar). Hans Enke *Edel Jensdatter*, der ²⁴/₄ 1830 giftede sig med *Søren Hansen* fra Sædding, som ⁹/₅ 1834 solgte Gaarden til *Christen Pedersen (Esbjerg)* fra Uglvig († ²¹/₅ 1859, 48 Aar). Han var den ⁸/₁₁ 1834 bleven gift med *Abelone Madsdatter* af Vældbæk († 1880, 67 Aar), som ²⁶/₅ 1866 gav Sønnen *Peder Christensen* Gaarden. Han solgte Gammelgaarden ²²/₇ 1875 til et Konsortium, bestaaende af Møller *H. C. Hansen*, Spangsberg, Speditør *I. C. Sieburg*, Esbjerg, Kaptajn *S. Brink Hansen*, Nordby, og Proprietær *Johs. Juhl*, Hjerndrupgaard ved Christiansfeldt. 1876 solgte de atter Gaarden til Landinspektør *J. P. Madsen* fra Obbekjær ved Ribe; Konsortiet havde bygget den ny Gaard ved Nygaardsvej.

Esbjerggaardens anden Halvdel, der 1780 beboedes af *Søren Madsen*, blev ¹⁸/₇ 1780 af Pastor *Friis* solgt til *Thomas Madsen*, Lykkegaard, som atter ²³/₁₂ 1793 sælger Fæster *Søren Madsen*, der var hans Broder,

Halvparten af sin Del, 2 Tdr. 5 Skpr. $2\frac{1}{4}$ Alb. Hartkorn. 1798 bliver dog ogsaa hele den anden Halvdel af Gaarden samlet paa Fæsterens Haand, idet Søren Madsen $\frac{8}{10}$ 1798 købte den Fjerdepart, han manglede — 2 Tdr. 5 Skpr. $2\frac{3}{4}$ Alb. Den var fra Thomas Madsen gaaet over til hans Søn *Niels Thomsen* i Gammelby, hvis Enke *Ane Jensdatter* nu solgte den til Søren Madsen. Den $\frac{8}{8}$ 1810 gaar denne Halvdel af Esbjerggaard over til Sønnen *Mads Sørensen* († $\frac{16}{9}$ 1838, 56 Aar), hvis Enke *Maren Nielsdatter* ved Skifteforretning $\frac{26}{10}$ 1838 faar Ejendomsretten til Gaarden og sælger den $\frac{28}{7}$ 1846 til *Niels Christensen* af Maade; hans Enke *Kirsten Christensen* gav den $\frac{12}{5}$ 1896 til sin Svigersøn *Mads Jensen Pedersen*, der endnu ejer den.

Kilder og Henvisninger.

^{22]} Fra Ribe Amt IV S. 63. ^{23]} O. Nielsen: Skadst Herred S. 41. ^{24]} Om de store Stormfloder paa Sønderjyllands Vestkyst se „Zeitschrift für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte“ 1894, S. 1 (Histor. Tidsskrift 6 R. 5 Bd.) Aar 1200—1500 har der ialt været 83 Stormfloder, som har ødelagt 50—60 Sogne. ^{25]} „Vestjyllands Socialdemokrat“ $\frac{8}{8}$ 1899, N. Hartz: Bidrag til Kundskab om den senglaciale Fauna og Flora, endvidere Esbjergbladene $\frac{2}{5}$ og $\frac{2-3-10}{5}$ 99. Den $\frac{17}{8}$ 1901 fandt man en Stenøkse i den opgravede Jord. Men den er sikkert fra en senere Tid. ^{26]} For Tiden før 1536 er Kilderne Ribe Kapitels Breve (se Kinch: Ribe I). ^{27]} Kilder: Tegn. og Reg. se ogsaa *Rockstroh*: Vor nationale Hær. ^{28]} Udskrivningslisterne i Rigsark. ^{29]} udførligt i Kinch: Ribe II, S. 296 fgd. ^{30]} O.

Nielsen: Skadst Herred S. 19 fgd. ^{31]} Jyske Indlæg. ^{32]} Tegn. Om Officererne se iøvrigt Hirsch's store biografiske Arbejde i Haandskrift paa det kgl. Bibliotek. ^{33]} Ribe Skoleprogram 1838. ^{34]} Skødebøgerne. ^{35]} Amtsregnskabet 1704—05. ^{36]} Udskrift af Forretningen i Rigsark. ^{37]} do. ^{38]} om disse Sager se Rentekammerets Resolutions- og Deliberationsprotokoller. ^{39]} Kirkebøgerne i Ribe; Skoleprogram 1826. ^{40]} Ekstraskatteregnskabet. ^{41]} Tidskrift for den norske Personalhistorie I, S. 151. ^{42]} Tegn. ^{43]} Indberetn. om Udskiftninger (Rigsark.) ^{44]} Skødeprotokollen og Kirkebogen danner Grundlaget for det efterfølgende.
